

Din Merkezli Kadın Anlayışından Kadın Merkezli Din Anlayışına¹

From Religion-Centered Understanding of Woman to Woman-Centered Understanding of Religion

Harun TUNÇ

ORCID: 0000-0002-2268-9756

^aAmasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Amasya/Türkiye, tunc-harun@hotmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 13.10.2022 Düzeltme/Revised: 22.11.2022 Kabul/Accepted: 24.11.2022

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Yazar, Tunç, H. (2023). Din Merkezli Kadın Anlayışından Kadın Merkezli Din Anlayışına. Antakiyat, 6(1), 75-83

Öz

Bu çalışma “kadın ve din” literatürünün derinliklerinde yer alan bakış açılarını kategorik olarak değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu aşamadan sonra “kadın ve din” ilişkisi noktasındaki anlayışın değişim dönüşümünü tartışmaktadır. Bu bağlamda da şöyle bir temel iddiada bulunmaktadır: Türkiye’deki “kadın ve din” literatürünün merkezinde daha önce “din” varken giderek bu literatürün merkezine “kadın” yerleşmektedir. Bir başka ifade ile “kadın ve din” bağlamındaki anlayışımız, “din merkezli kadın anlayışından” “kadın merkezli din anlayışına” doğru evirilmektedir. “Din merkezli kadın anlayışı” terkihi ile “din” ve “kadın” olguları arasındaki ilişkiye yaklaşıırken bazen en baştan bazen de öyle ya da böyle en son noktada kadın karşısında dinden yana taraf olmak ve tavır almak kastedilmektedir. “Kadın merkezli din anlayışı” terkihi ile “din” ve “kadın” olguları arasındaki ilişkiye yaklaşıırken bazen en baştan bazen de öyle ya da böyle son noktada din karşısında kadından yana taraf olmak ve tavır almak kastedilmektedir. Bu, “kadın” ve “din” olgularının birbirinden bağımsızlaşması gibi bir anlama gelmemektedir. İki olgu arasındaki ilişkide bir konum ve anlayış değişikliği anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile “kadın ve din” literatüründe kadın genellikle “nesne” konumunda iken giderek “özneye” dönüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Din, Din Merkezli Kadın Anlayışı, Kadın Merkezli Din Anlayışı.

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

GİRİŞ

Bu çalışma “kadın ve dintemalı eserler” ve bu eserlerin oluşturduğu literatür üzerine yaptığımız değerlendirmelerin üçüncü serisidir. Esasında bu çalışma anlayışımızın giderek din merkezli kadın anlayışından kadın merkezli din anlayışına doğru dönüştüğünü iddia ediyorsa bu konuda bir önceki çalışmalarımızı da arkasına alarak bunu iddia etmektedir. Dolayısıyla “kadın ve din” temalı eserler ve bu eserlerin oluşturduğu literatür üzerine değerlendirmemizi içeren iki çalışmamızı burada kısaca hatırlamak faydalı olacaktır.

Birincisi *Kadın ve Din Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi* (Tunç, 2021a) isimli çalışmadır². Bu çalışmada Türkçe yazın üzerinde bir tarama yapılmak suretiyle kadın ve din evreninde değerlendirilebilecek çalışmalar listelenerek yaklaşık 60 yıllık birikimin bir bibliyografya denemesi yapılmıştır. Uzun bir çalışma zamanını alan bu araştırmada, Türkiye’de bu konular bağlamında üretilmiş eserler ve Türkçeye çevrilmiş eserlerle sınırlandırılmak suretiyle literatüre dair 740 rakamını bulan bir eserler listesi hazırlanmıştır. Bu anlamda “kadın ve din” alanındaki çalışmalar giderek artmakta ve kendi başına bağımsız bir çalışma alanı olmaya doğru ilerlemektedir (Tunç, 2022: 81). İkinci çalışma ise *Türkiye’de Kadın ve Din Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma* (Tunç, 2021b) isimli makaledir. Burada eserlerin listelendiği bibliyografya denemesi çalışmamızdan hareketle “kadın ve din” literatürüne ait eserler tür, yayın yılı, yazar ve konu gibi çeşitli yönleri itibariyle kategorileştirilip sosyolojik perspektiften analize tabi tutulmuştur. Söz konusu çalışma ile “kadın ve din” literatürünün gerek eksik ve zayıf yönleri gerekse de olgunlaşmış yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.³ Ayrıca literatürdeki kör noktalardan ve eksikliklerden yola çıkılarak birtakım önerilerde de bulunulmuştur. İşte “kadın ve din konulu eserler” üzerine üretimin üçüncü serisi olan bu çalışmada ise literatürün içeriğinin analizi sonucu, ilişkisel anlamda “kadın” ve “din” ikilisine yönelik ortaya çıkan bakış açıları tasnif edilerek değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Daha sonra da çalışmanın temel iddiası temellendirilmektedir.

“Kadın ve din” ilişkisi üzerine eser sayısı gün geçtikçe artmakta ancak bu literatürün bütünü üzerine projeksiyon tutan değerlendirme çalışması eksik kalmaktadır. Bununla birlikte spesifik olarak “kadın ve din” literatüründeki perspektifleri değerlendiren bir çalışmaya rastlandığının burada altını çizmek gerekmektedir. Bu, Necdet Subaşı’nın (2012) *Din ve Kadın Konulu Çalışmalarda Akademik Özgünlük ve Sahicilik Sorunu* isimli makalesidir. Subaşı, din bağlamındaki kadın çalışmalarında bir yaklaşım problemi olduğunu belirtmekte, bu yaklaşımlardaki akademik özgünlüğü ve sahiciliği sorunsallaştırmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Subaşı’nın bu makalesinden de faydalandığını burada belirtmek gerekmektedir.

² “Kadın ve din” literatürüne ait eserlerin oluşturduğu bu bibliyografyaya ulaşmak için bkz.

https://www.academia.edu/52524052/_KADIN_VE_D%C4%B0N_%C3%87ALI%C5%9EMALARI_%C3%9CZER%C4%B0NE_B%C4%B0R_B%C4%B0BL%C4%B0YOGRAFYA_DENEMES%C4%B0

³ Akademik camiada bu iki çalışma ile “kadın ve din” alanının binasının örüldüğü, ayrıca günümüze gelinceye kadar ilgili literatürde alınan mesafeyi görmek adına yararlı bir iş çıkarıldığı gibi olumlu tepkiler alınmıştır.

1. “Kadın ve Din” Literatürüne Hâkim Olan Bakış Açıları

Bu bölümde genelde “kadın ve din” özelde “kadın ve İslam” ilişkisi üzerine oluşmuş bakış açıları ve anlayış tarzları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada dörtlü bir sınıflama yapılabileceği anlaşılmıştır. Bunlar şöyle özetlenebilir:⁴

- a) Din (İslam) kaygılı yaklaşım. Bu eserler genellikle akademik İslâmî İlahiyat dışında yer alan dinî çevrelerdeki erkekler veya kadınlar tarafından yazılmıştır. Erkekler daha ağırlıktadır.

İslam’daki ataerkil formların “fitrat” gereği böyle olduğu ve Allah’ın hikmetinden sual olunmasının doğru olmayacağı düşüncesiyle hazır formun devamının daha uygun olması düşüncesi hâkimdir. Bu eserlerin genelinde mealen “İslam’da kadın çok önemlidir” ifadesiyle karşılaşmak mümkünken kadının genel olarak geleneksel ataerkil din anlayışı içinde kalması gerektiği fikri de kendini açıkça gösterir.

Bu eserlerde kadın, din karşısında genellikle bir “nesne” olarak ele alınır, önemli olan dine olan sadakattir. “Kadın ve din” konusu genellikle “evlilik”, “aile”, “kadının vazifeleri” başlıklar dahilinde ele alınır. Bu eserlerin 1960’lar, 70’ler ve 80’lerde popüler olduğu tespit edilir. Bu anlamda bu eserler, “kadın ve din” literatüründe henüz kadınların pek de söz sahibi olmadığı yıllara aittir. Bu eserlerde dinsel eril tahakkümün kural ve kaidelerine sık rastlanır. Ortada bir değişim rüzgârı varsa -ki var- “bu rüzgârdan kadını sakındırmak”, “Müslüman dindar kadını rol model Müslüman kadın hikayeleriyle dizginlemek” daha doğrusu zaten dizginlenmiş olan kadını “yerinde dondurmak” gayesiyle ele alınmış eserlerdir. Zira Müslüman kadının değişimi karşısında aciz kaldığını hissettikçe paralelinde Müslüman kadın üzerinden koparılmak suretiyle “din elden gidiyor!” yaygarası da aynı minvaldeki eserlerde hep canlıdır. Subaşı’nın (2012: 44) “kadın ve din ilişkisini ele alırken dine teslim olmak” dediği şey burada kendini belirgince gösterir.

- b) “Hem din hem kadın kaygılı” yaklaşım. Genellikle akademik İslâmî İlahiyat çevrelerde “modern ve çağdaş değerler”, “kadın hareketi” ve “feminizm” gibi kavramlardan da beslenilerek ortaya çıkarılmış eserlerdir. Erkekler de üretmiş olmakla birlikte olmakla birlikte daha çok kadınların üretmiş olduğu eserlerdir.

Bu eserlerde yazarlar meseleyi ele alırken “İslam” ve “kadın” olgularına daha tarafsız yaklaşılmaya çalışırken mesele anlaşılabilir veya içinden çıkılmaz noktalara sürüklendiğinde bir olgu olarak İslam’dan yana tavır almaya başlar. Ancak kadına dair kaygıları da sonlanmaz. Aslında bu tür çalışmaların sahipleri bir bakıma “mahcup eleştiriciler”⁵ olarak tanımlanabilir.

Bu tür eserler genellikle Müslüman kadınların probleminin kültürel Müslümanlık, hadis, ulema fetvaları, merdiven altı din üretimi, devlet politikaları kaynaklı olduğunu tespit edip ifşa etmeye çalışırken diğer yandan “vahiy kaynaklı ataerkil formların” değerlendirilip

⁴ Burada yüzlerce kaynağı süzmek suretiyle tasnif edilmiş bu yaklaşımların her bir argümanı için tekrar tekrar kitap listesi vermeye gerek bulunmamaktadır. Fakat sadece “bibliyografya denemesi” çalışmamızda yer alan listeye (Tunç, 2021a) ve bu listeyi bazı yönlerden değerlendiren çalışmamıza (Tunç, 2021b) bakılması bile bu bağlamda söylenenlerin büyük ölçüde anlaşılmasını sağlayacaktır.

⁵ Bu kavramı Yapıcı’dan (2016:220) ödünç alıp bu çalışmaya uyarlamaktayız. Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet, Din ve Kadın* adlı eserinde üniversite gençleri üzerine yaptığı araştırmada İslam’da kadının yeri ve değeri konusunda ortaya çıkan tipleri sayarken bunlardan birinin de Sünni gençler arasında “mahcup eleştiriciler” şeklinde adlandırılabilir melez bir kategori olduğunu tespit etmektedir. Bunlar “bir yandan İslam eleştirisi yaparken diğer yandan keşke İslam’da kadın erkek eşitliği ile ilgili çözümlere ulaşabilsem” ikileminde kalanlardır.

aşılması noktasında “tedirgin” bir hal içine girer. Bu noktadan geriye ise bir kısıkaçta kalma durumunu anlatan iki şıklı süreç kalır. Kur’an’ın tarihselliği-evrenselliği tartışmaları paralelinde vahiy noktasındaki kadın meseleleri, Kur’an’a tarihsel yöntemle bakılarak mı anlaşılmalı yoksa ne olursa olsun Kur’an’a evrenselci yöntemle bakılarak ataerkil form barındıran ayetlere “modern tefsir” yoluyla “günü kurtaran” yorumlar mı getirilmeli?.. Yine bu eserlerdeki bir başka gerilimli taraf Batı’nın ve Ortadoğu’nun arasına sıkışmış olmaktan kaynaklıdır. Kendi içinde bölgesel keskin farklılıklara sahip olan Ortadoğu’da “kadın ve din” konusuna yaklaşmak bir tarafa Batı’nın ve Ortadoğu’nun ortasında hem de “fay hatları” üzerinde “kadın ve din” konusunu ele almak gerilimlidir. Zira bir yandan sömürgecilğe direnmek diğer yandan kadın hakları savunucusu olmak, zor konumda duruyor olmak demektir. Dolayısıyla “dışarıdan” gelen rüzgâr ile “içeriden” başlayan ataerkil baskılar ortasında “bu bir proje mi?”, “bu bir sömürge mi?” şeklinde sorularla boğuşulur. Yani “modern kadın” mı olunacak yoksa “İslam’ın kadına istediği şeyi zaten verdiği” argümanına sahip olmak suretiyle geleneksel “İslâmî kadın” profili vurgulanmaya devam mı edilecek?..

- c) Dinî çevrelerin dışında başka disiplinlerden veya alanlardan meseleye yaklaşan yazarların “din” ve “kadın” olguları arasında objektif ve tarafsız bir tutum sergilemeye çalışarak konuyu ele almaya çaba gösterip fakat son noktada kadından yana tavır almasıyla sonlanan yaklaşımdır. Yine daha çok kadınların üretmiş olduğu eserlerdir.

Bu eserlerde meseleyi anlamaya çalışan ve betimlemeye çalışan yazarlar kadın kaygısıyla yola çıkar, “kadın ve din” ilişkisine taraf olmadan girer ama bu ilişkinin uzlaşmaz noktalarında “kadın” olgusundan yana tavır almayı da ihmal etmez. Aslında bu tür eserlerde “kadın ve din” ilişkisi bağlamında dine yönelik doğrudan bir önyargı bulunmaz. Esasında bu eserlerde kadın bağlamında dinin analizi de genellikle söz konusu değildir. Daha çok “dindar kadın ve toplum” ilişkisini incelemeye meyilli çalışmalardır. Müslüman dindar kadının kamusal görünürlüğü ve gücünü arttırma “niyeti” taşıyan eserler olduğu söylenebilir. Bu anlamda “başörtüsü” etrafındaki çalışmalar içinde birçok çalışmaya rastlanabilir. “İslamcı kadın hareketi”, “Müslüman feminist”, “İslamcı feminizm” gibi konular etrafındaki çalışmalar içinde de bu tür çalışmalar fazlaca yer alır.

- d) Dinî çevrelerin dışında başka disiplinlerden veya alanlardan meseleye yaklaşmaya çalışan yazarların “din” ve “kadın” olguları arasında doğrudan “kadın taraftarlı” anlayıştır.

Daha çok “sekülerist” çevrelerce kadına yoğun bir biçimde odaklanmak suretiyle dinin değerlendirildiği çalışmalar olduğu söylenebilir. Her ne olursa olsun din karşısında kadın “kurtarılması gereken” bir konumda değerlendirilir. Burada din ister bilimsel yönden ister duygusal yönden olsun, eleştirilmek zorunda olunan bir olgudur. Din ya sorgulanıp kadın için tamamen işlevsel hale getirilmesi gereken ya da bu hale gelmiyorsa uzak durulması gereken bir ideoloji olarak da ele alınır. Subaşı’nın (2012: 43) deyişiyle din soğukkanlı bir şekilde gerçekleştirilen eleştiri ve kritikten ziyade “suçlama” ve “tezvîr” yoluyla ele alınır. Ayrıca İslam diğer dinlerden ayırt edilmeksizin genellikle aynı kefedede değerlendirilir. Bu eserlerde göze çarpan bir diğer şey ise eser sahiplerinin -dinî bilgi alanına yeterince hâkim olmamaktan kaynaklı olsa gerek- kadın adına savunma yaparken bu savunmayı her biri birbirinden farklı olan “din”e mi? “dinsel” olana mı? “şeriat”a mı?“şeriatçı”ya mı? “dinci”ye mi? karşı yaptığı birbirine karışmaktadır.

Burada görüldüğü üzere birinci bakış ve anlayış (a), öyle ya da böyle “din merkezli kadın anlayışı” ortaya koyarken ikinci, üçüncü ve dördüncü anlayış (b, c, d) öyle ya da böyle “kadın merkezli din anlayışı” ortaya koyar. Birinci ve dördüncü bakışlar konuyu daha “sert” ele alırken ikinci ve üçüncü bakışlar daha “yumuşak” ele alır. Daha ılımlı yaklaşımlar (c ve d) dikkate alınmadığında esasen iki zıt yaklaşım vardır: [a(+b) ve d(+c)]. Bu anlamda “kadın ve din” literatüründe ortaya çıkan anlayışlar temelde iki kategoriye ayrılır. Biri “din merkezli kadın anlayışı” diğeri “kadın merkezli din anlayışı”. Öyle görülmektedir ki bu konudaki tartışmalar ve yaklaşımlara bağlı olarak, pratikte yeterince öyle olmadığı söylenebilir de söylemimizde gittikçe “din merkezli kadın” argümanlarından “kadın merkezli din” argümanlarına doğru bir evrilme kendini göstermektedir.

Din/sel/leşme merkezli anlayış ile seküler/leşme merkezli anlayış arasında “kadın” ve “toplumsal cinsiyet” meselelerini eleştirel olarak anlamlandırmaya çalışmak şimdiye kadar kolay olmadığı gibi şimdilik sancılarının sürdüğü de söylenebilir. Subaşı'nın (2012) işaret ettiği gibi burada önemli olan -her bilimsel çalışmada olduğu gibi- “kadın ve din” ilişkisini ele alan çalışmalarda da akademik özgünlük ve sahicilik noktasında gereken hassasiyetin gösterilmesidir.

2. Kadın Merkezli Din Anlayışına

1980'lerde yayınlanan “İslam'da kadın” konulu bazı kitapların kapaklarında, kadın, bazen üzeri örtülerek korunan bir meyve ile temsil edilmekteydi. Açık giyimli kadınlar ise o yıllarda, doğru okumaların oluşturduğu kanaate göre, fikhî açıdan Müslüman erkekler için cariyeye sayılabilirlerdi. İlginç olan ise bu yaklaşımları çoğu kez kadınlar, dini bir hassasiyet ve teslimiyet adına kısmen erkeklerden daha ısrarlı bir dille savunmuşlardır (Aktaş, 2016: 18). Bu yıllarda bu bağlamda yazılan romanlarda ise çoğu zaman, âşık olunan kadın, başkahraman İslamcı erkeğin hidayete çağırdığı, hidayetini vesile olduğu, Batı'ya öykünen bir hayat yaşadığı halde bu hayattan rahatsızlık duyan bir profile sahiptir (Aktaş, 2016: 20).

1990'lı yıllara kadarki “kadın ve din” konulu çalışmalarda genellikle “geleneksel kadınlık” vurgusu hâkimdir. Daha sonraki çalışmalarda ise genellikle erkek-merkeziliği ifşa edilerek daha eşitlikçi örüntüler sunulmaya çalışılmaktadır. 1960'lı 70'li ve 80'li yıllarda rastlanılan “İslam'da aile ve kadın” ve “Müslüman kadının vazifeleri” formatındaki eserlerden “toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve din” gibi başlıklara gidilerek meseleler daha bilimsel düzleme çekilmeye çalışılmıştır (bkz. Tunç, 2021a; 2021b).

Daha önceleri sekülerist çevrelerin ataerkil dinselliği eleştireyim derken bizzat dinin temel taşlarına yönelik sınırsız eleştirileri ve bu eleştirilerin tam karşısında ataerkil dindarların -aslında dinin de en nihayetinde kadının mutluluğu için bir araç olduğunu gözden çıkarıp- kadın kavramı karşısında sürekli dini savunma pozisyonuna düşmeleri “kadın ve din” literatüründe verimi düşüren bir faktör olmuştur. Ancak bugün bu konulara yaklaşıırken daha objektif ve bilimsel duruşların gelişmeye başladığı söylenebilir. Bu anlamda “kadın ve din” bağlamındaki literatürün eserlerinin içeriğinden kapaklarına kadar bir değişim dönüşüm kendini göstermektedir.

1980'lerde kısmen ama sonrasında Müslüman kadın için aktivizm dolu aktif bir dönem başlar (Çapcıoğlu, 2016). Bu, bir bakıma o dönemlerden beri “belli bir yatakta akan yüzlerce yıllık bir suyu başka bir yöne ya da tersine akıtmaya çalışma” faaliyetidir (Gülnaz, 1996). Nitelik açısından bakıldığında tartışmalı tarafı olmakla birlikte nicelik açısından bakıldığında bu faaliyet bugün itibarıyla amacına ulaşmıştır. Yazın alanına bakıldığında din

bağlamındaki toplumsal cinsiyet ve kadın literatürüne eser kazandırma noktasında artık kadınlar erkeklerden çok daha öndedir (Tunç, 2021b: 179).

Kanaatimizce ve tespitlerimizce kadın etkisine bağlı olarak “erkeklik ve din” çalışmalarının canlanmaya başladığı ve bir nevi literatürün bu yöne doğru açılmaya tetiklendiği söylenebilir (Tunç, 2021b: 186). “Erkeklik ve din” çalışmaları yapıyor olması, erkeklerin “kadın ve din” literatürüne daha objektif ve bilimsel yaklaşıma başlıyor oluşu gibi durumlar da hesaba katıldığında “kadın ve din” konusunda kadın lehine dönüşmeye başlayan bir sürecin hız kazandığı söylenebilir. Dolayısıyla Müslüman kadınlar, Müslüman erkeklerin kendilerine “vazettikleri” dinle yoğrulmuş eril tahakküm(cü) öğretilere karşılık bizzat kendileri okuyarak, yazarak “feminizm” ve “kadın hareketi” gibi kavramlardan da beslenerek hatta Müslüman erkeklerin de bu konudaki anlayışını dönüştürerek yeni bir yol çizmektedirler.

1990’lı yıllara kadar “kadın ve din” bağlamındaki tercüme eserler büyük çoğunlukla erkekler tarafından yapılmıştır. Özellikle Suudi Arabistan, İran, Mısır, Pakistan başta olmak üzere çoğunlukla İslâmî coğrafyadaki Müslüman erkeklerin eserlerinden tercüme yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda “kadın ve din” çerçevesi içine girebilecek tercüme eserlerin daha çok Batı literatüründen yapılmaya başlandığı, erkeklerin yanı sıra kadınların da tercümelerde son derece etkin olmaya başladığı ve giderek kadın lehine bir perspektife sahip eserlerin tercüme edildiği görülmektedir (bkz. Tunç, 2021a; 2021b: 181-2).

Müslüman kadının meseleleri ile ilgili -kendisi olmaksızın- erkeklerin konuşması eskisi kadar kolay değildir. Müslüman dindar kadınların bir süredir tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de erkek tekelinden kurtarılmak suretiyle bir teoloji üretmeye devam ettikleri görülmektedir. Müslüman dindar kadınlar yazın alanının yanında STK, kadın hareketi, feminizm ve aktivizm anlamında önemli bir etki yaratmaktadır. Dışil bir teoloji, dindarlık ve politika formu üreterek bir dönüşüm yaratmaktadır (Akman, 2008; Baloğlu, 2009; Göle, 2011; Ali, 2014; Yılmaz, 2015; Tunç, 2018; Yıldırım, 2019). Mesela “kadın ve din” çalışmaları evreninde “feminizm” ve “kadın hareketi” gibi kavramlardan beslenilerek üretilen eserler artık en geniş düzlemlerden birini oluşturmaktadır (Tunç, 2021b: 183-4).

Müslüman dindar kadının çalışma hayatında, eğitim öğretim hayatında, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat fakülteleri gibi kısaca erkeklerin yoğunlukta olduğu her alanda etki gücü artmaktadır. Mesela Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatı içinde başkan yardımcılığı, müftü yardımcılığı, şube müdürlüğü gibi konumlarda; İlahiyat fakültelerinde lisans düzeyinde sayıları erkekleri çoktan geçmiş olan kadınların yüksek lisans ve doktora programlarında oranları düşük seviyelerde olsa da sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Yine istihdam noktasında bazı sıkıntılar devam ediyor olsa da genel anlamda “din öğretiminde” kadınların erkekleri sollayarak büyük bir oranda yer kapladıkları ve istihdam oldukları tespit edilmektedir (Furat, 2012; Sancar, 2020). Fetvalardaki söylemlerin kadın lehine değişmeye başladığı (Malkoç, 2009); hutbelerde yeterli olmasa da kadın konusunun gündeme alındığı ve özellikle kadını güçlendirici yönde bir söylemin de gelişmeye başladığı (Sağır ve Demirağ, 2017) burada önemli göstergeler olmaktadır.

Müslüman muhafazakâr kadınlar muhafazakâr-sağ siyaseti de etkileyerek bu çizgideki partilerin kadın politikasının değişip dönüşmesinde tetikleyici olmaktadır. Erkeklerin elinde olan partilerin kadın talepleri karşısında isteseler de istemeseler de belli ölçülerde değişime uğradıkları veya artık “mızrağın çuvala sığmadığı” gerçeğinin farkında olup bazı adımlar atmaya başladıkları söylenebilir. “Başörtülü aday yoksa oy da yok!” günlerinden beri bu çizgi

takip edilebilir. Ayrıca bu değişim bir araştırmanın ortaya koyduğu aşağıdaki çizgi doğrultusunda da izlenebilir.

MSP'den RP'ye kadar olan Millî Görüş partileri kadını “annelik” ve “eşlik” gibi geleneksel tarihsel rollere hapsederek siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatta erkekten sonra gelen bir statüye layık görmekteydi. RP döneminde İslam'ın siyasallaşması ve partinin seçmen desteğinin artmasında üstlendiği fedakâr rolden dolayı kadına kısmen değer verildiği; FP ve SP'de ise kadın hakları ve kadının toplumsal statüsü üzerinde durulmakla birlikte bu alanda selevi Millî Görüş partilerini aşan bir gelişmenin kaydedilmediği ancak AK Parti döneminde önemli bir sıçrayışın olduğu söylenebilir. Her ne kadar üçüncü iktidar döneminde, Ak Parti'nin muhafazakâr demokratlıktan salt muhafazakârlığa doğru bir geçişte olduğu söylene de kadın politikası konusunda başlarda AB üyeliği hedefi ve liberal anlayışından dolayı kadının insan hakları, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadının kamusal alandaki görünürlüğünün artması konusunda ülkeye ciddi bir ivme kazandırdığı söylenebilir (Demirkanoğlu, 2015).

Müslüman dindar kadınlar sadece yazın, literatür, akademi, STK, Diyanet, siyaset, politika gibi alanlarda değil hemen her alanda baş göstermekte, kendini ifade etmekte, “özne” olmak için bir yandan değişmekte diğer yandan değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Burada pek akla gelmeyen bir alan olarak Müslüman dindar kadının “sanat ve sahne icralarını” da (Çamdereli-Erdoğdu, 2019) hatırlamak önemlidir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Artık Müslüman kadınlar kendi kendisini okumakta, din ile olan ilişkilerini, kendi kendileriyle ve karşıdakiyle tartışmakta, meseleyi anlamaya çalışmakta ve toplumsal hayatın her alanında hakkını kullanma noktasında eğitimli, bilinçli, dirayetli ve aktivist durmaktadır. Bu çalışmanın sonunda -gittikçe eridiği de düşünülmele birlikte- “kadın kurtulsun din ne olursa olsun” ya da “din kurtulsun kadın ne olursa olsun” gibi keskin bakış açılarından kurtulmanın verimli olacağına altını çizmek gerekmektedir. “Dinler erkekler için var olduğu kadar kadınlar için var olmuyorsa” meselenin tarihsel olarak anlaşılıp bugüne anlamlı bir taşıma yapılması dışında henüz gerçekçi bir çare bulunmamaktadır. Her bir din için ayrı ayrı konuşmak gerekirse de İslâmî bir perspektiften bakıldığında metne dayalı lafzi bir İslam okumasının değil belki ama ister metne dayalı olsun ister kültürel yönüyle olsun, İslam'daki “Allah” ve “Hz. Muhammed” kavramlarının her canlı için var olduğu rahatlıkla söylenebilir. Geri kalan ise durulan noktaya göre şekillenen farklı anlayış biçimleridir.

KAYNAKÇA/REFERENCE

- Aktaş, C. (2016). *Bacıdan Bayana: İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi* (7 b.). İstanbul: İz Yay.
- Baloğlu, A. B. (2009). Kadın-Merkezli Bir İslâmî Teoloji İnşasına Doğru mu? *İslâmî İlimler Dergisi*, 45-60.
- Çamdereli-Erdoğdu, R. Ç. (2019). *Sahne Sanatlarında Kadınlar: Müslüman Dindar Kadınların Deneyimleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çapcıoğlu, İ. (2016). Tanzimattan Günümüze Muhafazakâr Kadın Algısındaki Değişimler. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(49), 271-293.

- Demirkanoğlu, Y. (2015). *Türkiye’de Muhafazakâr Sağ ve Kadın: Msp’den Ak Parti’ye Değişen Siyasal Panorama*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Furat, A. Z. (2012). Yüksek Din Öğretimi ve İstihdam İlişkisinde Cinsiyet Oranlarının Değişimi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(26), 173-196.
- Göle, N. (2011). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme* (11 b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülnaz, M. (1996). Suyu Tersine Akıtanlar. *Birikim Dergisi*(91), 66-69.
- Malkoç, H. (2009). Kadının Statüsü İle İlgili Görüşlerin Din ve Sosyal Değişme Bağlamında Analizi (2000 Sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kadınla İlgili Fetvaları). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sağır, A., & Demirağ, H. (2017). Din ve Gelenek Bağlamında Kadın ve Kadınlık Tartışmaları: Diyanet Hıtbeleri Örneği (2006-2016). *Journal of History Culture and Art Research*, 6(3), 592-629.
- Sancar, S. (Ed.). (2020). *Din Hizmetlerine Erişmede Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Haritalama ve İzleme Çalışması: 2018-2020 Güncellemesi*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Subaşı, N. (2012). Din ve Kadın Konulu Çalışmalarda Akademik Özgünlük ve Sahicilik Sorunu. *Divân*, 17(32), 39-56.
- Tunç, H. (2018). İslamcı Feminizm: Kavramsal Bir Tartışma. *Antakiyat*, 1(2), 235-247.
- Tunç, H. (2021a). “Kadın ve Din” Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. <<https://www.academia.edu/>>, [erişim tarihi: 30.09.2022].
- Tunç, H. (2021b). Türkiye’de Kadın ve Din Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma. *Antakiyat*, 4(1), 175-190.
- Tunç, H. (2022). *Sekülerleşme Toplumsal Cinsiyet ve Beden*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Yıldırım, K. (2019). *İslamî Feminizm*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2015). *Dişil Dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

From Religion-Centered Understanding of Woman to Woman-Centered Understanding of Religion

This study tries to categorically evaluate the perspectives in the depths of the “woman and religion” literature. After this stage, discusses the change and transformation of the understanding of the relationship between “woman and religion”. In this context, makes the following basic claim: While there used to be “religion” at the center of the “woman and religion” literature in Turkey, “woman” is increasingly at the center of this literature. In other words, our understanding in the context of “woman and religion” is evolving from a “religion-centered understanding of woman” to a “woman-centered understanding of religion”. This study is the third series of our evaluations on “women and religion” themed works and the literature created by these works. In fact, if this study claims that our understanding of religion has begun to evolve from a woman-centered understanding of religion to a woman-centered understanding of religion, it claims that by taking our previous studies on this subject behind it. According to the general result of the study, it is seen that the Muslim woman has a say in the matters within the context of religion that directly concern her.

The following is meant by the phrase “religion-centered understanding of woman”: When approaching the relationship between “religion” and “woman”, sometimes at the very beginning and sometimes at the very end, one way or another, taking a side with religion and taking a stand with religion against woman. The following is meant by the combination of “woman-centered understanding of religion”: When approaching the relationship between “religion” and “woman”, sometimes at the very beginning and sometimes at the last point in, one way or another, taking a side with woman against religion. This does not mean that the phenomena of “woman” and “religion” become independent from each other. It means a change of position and understanding in the relationship between two phenomena. To put it more clearly, in the “woman and religion” literature, the woman turns into a “subject” while being an “object”.

Muslim women are now reading themselves, discussing their relationship with religion, with themselves and with others, trying to understand the issue and being educated, conscious, skilful and activist in exercising their rights in all areas of social life. At the end of this study, although it is thought that it is gradually melting, it should be underlined that it will be fruitful to get rid of sharp perspectives such as "let the woman be saved, no matter what the religion is" or "let the religion be saved, no matter what the woman is". If "religions do not exist for women as much as they exist for men", there is no realistic solution yet except that the issue is understood historically and given a meaningful transport to the present. Although it is necessary to speak separately for each religion, from an Islamic perspective, it can be easily said that the concepts of "Allah" and "Prophet Muhammad" in Islam exist for every living thing, perhaps not a textual literal reading of Islam, but whether it is textual or cultural. The rest are different forms of understanding that are shaped according to the point of standing.

Keywords: Woman, Religion, Religion-Centered Understanding of Woman, Woman-Centered Understanding of Religion.